

“Unplugged” Primary Prevention Programme – Evaluation of the Implementation Process by School Prevention Workers

JURYSTOVÁ, L., GABRHELÍK, R., MIOVSKÝ, M.

Centre for Addictology, Psychiatric Clinic, 1st Faculty of Medicine and General University Hospital, Charles University in Prague, Czech Republic

Citation: Jurystová, L., Gabrhelík, R., Miovský, M. (2009). Formativní evaluace procesu implementace preventivního programu Unplugged školními metodiky prevence. *Adiktologie*, (9)1, 10–19.

BACKGROUND: The Unplugged programme, a model of non-specific primary prevention within the EUDAP-2 project, is implemented and evaluated in the setting of Czech elementary schools. The Unplugged programme is provided by the school prevention workers as part of the school curriculum (12 lessons per school year), which represents a specific trait of this programme. The main coordinator is the Centre for Addictology of the 1st Faculty of Medicine, Charles University in Prague. **AIMS:** The main aim of this text is to describe the process of implementation of the Unplugged programme and to obtain information related to the preparation and delivery of lessons, as well as data about the support which the school prevention workers receive for these activities. The findings will be used to suggest innovations and changes. **METHODS:** Qualitative research methods (semi-structured interviews), analysis and interpretation methods – coding, clustering, categorisation, contrast and comparison. **SAMPLE:** 16 participants in our research were recruited from among the school prevention workers from the Central

Bohemia and South Moravia districts, using the purposive sampling method. **RESULTS:** The results will be used to initiate modification of the subject matter, including changes in terminology, to ensure that it reflects the specific needs of Czech schools. The results also emphasise the importance of introductory training for school prevention workers, as well as the importance of regular supervision and support from school management. The main benefits of the Unplugged programme as perceived by the school prevention workers included the promotion of team spirit among classmates and the enhancement of the workers' future activities in this area. **CONCLUSIONS:** Evaluation of the programme's pilot implementation brought suggestions for the revision of the Teacher's Manual (a handbook according to which the school prevention workers prepare and deliver the lessons). Other suggestions include the modification of the time allocated to the lessons and/or the number of activities for one lesson. These findings correspond to foreign evaluation studies which have already been conducted.

KEY WORDS: THE UNPLUGGED PROGRAMME – SCHOOL PREVENTION WORKER – IMPLEMENTATION – PROCESS EVALUATION – INNOVATION

Submitted: 12 / OCTOBER / 2008

Grant support: GACR No. 406/09/0119

Accepted: 12 / FEBRUARY / 2009

Address for correspondence: Lucie Jurystová / jurystova@adiktologie.cz / Centre for Addictology, Psychiatric Clinic, 1st Faculty of Medicine and General University Hospital, Charles University in Prague, Ke Karlovu 11, 120 00 Prague 2, Czech Republic

Formativní evaluace procesu implementace preventivního programu Unplugged školními metodiky prevence

JURYSTOVÁ, L., GABRHÉLÍK, R., MIOVSKÝ, M.

Centrum adiktologie Psychiatrické kliniky 1. lékařské fakulty a VFN, Univerzita Karlova v Praze

Citace: Jurystová, L., Gabrhelík, R., Miovský, M. (2009). Formativní evaluace procesu implementace preventivního programu Unplugged školními metodiky prevence. *Adiktologie*, (9)1, 10–19.

VÝCHODISKA: V rámci mezinárodního projektu EUDAP-2 je realizován model primární prevence užívání návykových látek – program Unplugged, jenž je pilotně ověřován v podmínkách českých základních škol. Specifikem tohoto programu je jeho realizace školními metodiky prevence (ŠMP) přímo v rámci výuky – během dvanácti vyučovacích hodin v průběhu celého školního roku. Koordinátorem a realizátorem projektu je Centrum adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze. **CÍLE:** Popsat proces implementace programu Unplugged, zjistit informace týkající se přípravy a realizace lekcí (jakým způsobem a za jakých podmínek byla implementace prováděna, v čem tkvěla úskalí a v čem naopak byla spatřována pozitiva programu), stejně jako zázemí školních metodiků prevence pro tuto činnost. Na základě zjištění navrhnout jeho inovace a změny. **METODY:** Metody kvalitativního výzkumu: sběr dat – semistrukturovaná interview; metody analýzy a interpretace – kódování, clustering, kategorizace, kontrast a srovnávání aj. **SOUBOR:** 16 ŠMP ze Středočeského a Jiho-

moravského kraje; vybraní metodou záměrného výběru.

VÝSLEDKY: Výsledky přinášejí impulz k úpravě témat s ohledem na specifika českých škol, zejména po terminologické stránce. Výsledky dále ukazují význam vstupního školení ŠMP před zahájením implementace programu stejně jako důležitost supervizních setkání vedených regionálními koordinátory a podpory managementu školy. Mezi hlavní pozitiva programu vnímaná ŠMP patří přínos pro třídní kolektiv jako takový a přínos pro metodickou další práci. **ZÁVĚR:** Evaluace pilotního ověření programu přinesla podněty pro přepracování manuálu pro učitele, metodiky, podle níž ŠMP programy připravují a realizují, stejně tak pro úpravu časové dotace lekcí a/nebo množství aktivit realizovaných v rámci jedné lekce, což je v souladu s výsledky již proběhlých zahraničních evaluačních studií.

KLÍČOVÁ SLOVA: PROGRAM UNPLUGGED – ŠKOLNÍ METODIK PREVENCE – IMPLEMENTACE – EVALUACE PROCESU – INOVACE

Došlo do redakce: 12 / ŘÍJEN / 2008

Přijato k tisku: 12 / ÚNOR / 2009

Grantová podpora: GAČR č. 406/09/0119

Korespondenční adresa: Bc. Lucie Jurystová / jurystova@adiktologie.cz / Centrum adiktologie Psychiatrické kliniky 1. LF a VFN, Univerzita Karlova v Praze, Ke Karlovu 11, 120 00 Praha 2

● 1 ÚVOD

Primární prevence (a snižování poptávky po návykových látkách obecně) je vedle snižování nabídky drog zásadním nástrojem moderního formování protidrogové politiky Evropské unie (Rada EU, 2005) a Národní strategie České republiky, jako jednoho z jejích členů (Úřad vlády ČR, 2005). K základním cílům opatření snižujících poptávku patří v této oblasti především samotné zlepšení dostupnosti preventivních programů a zvyšování jejich efektivity (Rada EU, 2005). Vývoj programů primární prevence u nás prošel za posledních 15 let výraznými změnami a posunem směrem „vpřed“ i „vzad“. Důsledky některých reforem přetrvávají, ačkoliv dnes převažuje snaha odborné veřejnosti o tzv. evidence-based přístup (Miovský et al., 2004). Aplikace evidence-based přístupu umožňuje postupné zvyšování profesionalizace preventivní práce, stejně jako v ostatních zemích Evropské unie (Wildová, 2006). V článku představíme model preventivního programu Unplugged, který byl ve školním roce 2007/2008 pilotně implementován ve vybraných základních školách v České republice s následnou evaluací v dalších letech.

● 2 PROJEKT EUDAP/EUDAP-2

Základní koncept projektu EUDAP (EUropean Drug Addiction Prevention) vznikl přibližně před pěti lety. V jeho rámci byl vytvořen preventivní program Unplugged, jehož se účastnili žáci ze sedmi zemí Evropské unie¹. Po rozsáhlé evaluační studii, jejíž výsledky prokázaly účinnost programu na cílovou populaci dětí ve věku 12 až 14 let, byl navazující projekt EUDAP-2 (Implementation of EUDAP European Drug Addiction Prevention trial at population level) rozšířen o Českou republiku a Polsko (CA, 2007). Jedná se o nabídku kvalitní, ověřené a především systematické primární prevence s proškolením pedagogických pracovníků a s předáním zaštiťující metodiky prevence užívání návykových látek mezi žáky šestých tříd (CA, 2007, p. 1).

V České republice byl projekt EUDAP-2 zahájen na podzim 2006 a potrvá do roku 2009, přičemž fáze implementace a realizace metodiky na vybraných školách proběhla ve školním roce 2007/2008. V rámci evaluační fáze projektu jsou zjišťovány změny v postojích či chování žáků, kteří se projektu účastní (CA, 2007). První testování proběhlo před započítáním ověřování metodiky (září 2007), první retest proběhl těsně po skončení programu (červen 2008). Další testování proběhlo po třech měsících (září/říjen 2008) a následující proběhnou po devíti a dvanácti měsících od ukončení programu ve třídě.

● 2 / 1 / 1 Program Unplugged

Preventivní program Unplugged je koncipován jako ucelený preventivní program primární prevence realizovaný během

jednoho školního roku s žáky šestých tříd, tj. ve věku 12–14 let. „Osnovy programu jsou prvními osnovami svého druhu, které byly připraveny a zároveň testovány v několika členských státech EU“ (Bohrn et al., 2008, p. 17). Metodiku Unplugged tvoří manuál pro učitele, kvízové karty a barevné pracovní sešity pro žáky (viz níže). Mezi každou z 12 lekcí jsou přibližně třítydenní intervaly. Každá hodina je věnována jednomu tématu. Realizátorem – instruktorem programu je učitel dané školy.

V původním konceptu metodiky Unplugged byl zahrnut i systém lekcí a programů pro rodiče, který byl v rámci druhé revize metodiky vypuštěn, neboť u rodičovské komponenty programu nebyla prokázána její efektivita.

Jádro programu vychází teoreticky z metod využívaných tzv. model komplexního vlivu sociálního prostředí (dále jen CSI)². CSI programy v podstatě kombinují edukaci v oblasti životních dovedností s korekcí normativních přesvědčení (normativní vzdělávání) a předáváním znalostí o návykových látkách (Bohrn et al., 2008). Program je zaměřený na prevenci užívání návykových látek včetně legálních, tedy tabáku a alkoholu. V hodinách je kladen důraz na získávání interpersonálních a intrapersonálních dovedností (Miovský et al., 2007). Mezi důležité znaky kvalitního CSI programu patří zejména jeho *prokázaná účinnost* (např. snížení počtu těch, kteří začali návykové látky užívat, opoždění začátku užívání, pomalejší nárůst nebo snížení frekvence užívání drog), přičemž jeho evaluace by měla prokázat trvalý účinek po dobu alespoň jednoho roku od ukončení programu. Další znak představuje *obsah programu*, který je relevantní pro cílovou skupinu (žáci konkrétních ročníků). Dále má program CSI *jasně definovaný logický základ* – obsah programu i procesy v něm probíhající odpovídají jeho cílům. Program vychází z *principu komplexního vlivu společnosti* (zaměřuje se na existující normy, závazky/záměry žáků neužívat drogy, na životní dovednosti i znalosti o drogách). Výuka a učení v programu jsou *interaktivní* a stimulují aktivní účast studentů. V neposlední řadě je součástí programu *školení pro vedoucí programu* (tj. učitele), kterým jsou poskytnuty *instrukce a materiály* pro trénink a implementaci programu (Bohrn et al., 2008).

Program Unplugged má vliv na snížení užívání tabáku a konopných drog a frekvenci pití alkoholu o 25–30 %³. Zároveň program účinně ovlivňuje chování mladých lidí s výjimkou těch, kteří již alkohol, tabák či jiné návykové látky začali užívat. Rovněž účinky programu začnou časem oslabovat, nicméně každý rok, o který se podaří oddálit začátek užívání návykových látek, představuje menší míru rizika pozdějšího problematického užívání drog.

2/ CSI (comprehensive social influence).

3/ Miovský a kol. (2007) uvádí, že ve srovnání se studenty, kteří absolvovali pouze běžné kurikulum, je o 30 % nižší pravděpodobnost (každodenního) kouření cigaret a intoxikace alkoholem a o 23 % nižší pravděpodobnost užití konopí v předešlém měsíci.

1/ Itálie, Švédsko, Belgie, Řecko, Rakousko, Německo a Španělsko.

● 2 / 1 / 2 Školní metodici prevence v programu Unplugged

ŠMP, pilotně realizující preventivní program Unplugged v českých podmínkách, absolvovali nezbytné dvoudenní školení zakončené získáním certifikátu. ŠMP, kteří se účastnili projektu, nejen realizovali jednotlivé lekce, ale také se účastnili skupinových setkání, při nichž poskytovali zpětnou vazbu přímo z hodin koordinátorům studie (Miovský et al., 2007)⁴.

ŠMP má k dispozici manuál metodiky Unplugged pro učitele s detailním popisem jednotlivých lekcí. Obsahuje zejména stanovení cílů, potřebných pomůcek, způsoby zahájení, popisy hlavních aktivit a ukončení lekcí. V manuálu dále naleznou rozšiřující informace k některým tématům (např. o návykových látkách, instrukce pro hraní rolí atp.) Pro realizaci jedné z 12 lekcí jsou součástí metodiky kvízové kartičky – z jedné strany otázka s možnými odpověďmi, na druhé správná odpověď s doplňujícím komentářem (EUDAP, 2007). Každý žák obdrží svůj pracovní sešit, se kterým během roku pracuje. Jedná se o osobní sešit, který si učitel může během programu několikrát vybrat, aby měl zpětnou vazbu k probíhajícím lekcím a programu celkově (Miovský et al., 2007).

Výhodou programu Unplugged je, že vybavuje školní metodiky prevence nástroji, které mohou posléze využít na své škole i v rámci běžné výuky (Bohrn et al., 2008). Také první zkušenosti u nás ukazují, že „EUDAP je nejen zajímavým řešením pro zvládnutí všeobecné primární prevence, ale že přímo podporuje propojení škol při realizaci Minimálního preventivního programu s jinými subjekty v oblasti selektivní a indikované prevence“ (Bohrn et al., 2008, p. 5).

● 2 / 2 Cíle studie a výzkumné otázky

Cílem bylo zmapovat, za jakých podmínek a jakým způsobem se implementace prováděla na vybraných školách v ČR, a na základě nových poznatků navrhnout možné inovace programu.

Formulovali jsme následující výzkumné otázky:

- Jaké obtíže mají školní metodici prevence ve fázi příprav a realizace lekcí programu Unplugged?
- Jak školní metodici prevence vzniklé problémy řeší?
- Jaké mají školní metodici zázemí pro realizaci programu Unplugged / v jakých podmínkách program realizují?

● 2 / 3 Metody tvorby dat – semistrukturované interview

Pro účely studie jsme zvolili typ *formativní evaluace procesu* implementace programu. Cílem formativního typu evaluace

je zjistit silné a slabé stránky preventivní aktivity, které poté umožní zkvalitnění intervence/služby realizátorů programu (Miovský et al., 2004). Evaluace procesu je zároveň jednou z nejvýznamnějších částí evaluace preventivní činnosti (MŠMT, 2002). Hodnotí se zde průběh implementace a vliv účinku na různé účastníky (Miovský et al., 2004). Zjišťuje, jakým způsobem se intervence uskutečnila, zdali byla provedena v souladu s plánem a zdali dosáhla na plánovanou cílovou skupinu (EMCDDA, 2008). Hodnotitel vychází zejména z výpovědí realizátorů nebo přímých účastníků a příjemců programu či vlastního pozorování (Miovský et al., 2004).

Metodou pro získání dat jsme zvolili polostrukturované interview (Seidmann, 1997). Data byla sbírána v období měsíce ledna 2008. Rozhovory byly zaznamenávány na diktafon a pomocné poznámky na záznamový arch. Délka rozhovoru v průměru nepřesáhla 60 minut.

Na počátku studie byly provedeny dva pilotní rozhovory. Data byla získána totožnou metodou. Hlavní přínos pilotního ověřování se promítl v modifikaci otázek rozhovoru a podrobnějším rozpracováním některých okruhů na základě nově poznanych okolností. Pilotní rozhovory byly rovněž zařazeny do analýzy výsledků.

● 2 / 4 Popis výzkumného souboru

Při výběru účastníků byla využita metoda záměrného výběru – všichni účastníci studie byli rekrutováni z řad ŠMP, kteří se podílejí na implementaci primární preventivního programu Unplugged projektu EUDAP-2. Ke spolupráci na studii byli osloveni ŠMP, kteří působí ve školách v Brně a na území bývalých okresů Brno-venkov a Benešov. Výzkumu se zúčastnilo 14 žen a 2 muži. Nevyvážené zastoupení obou pohlaví odráží skutečnost, že je v českých školách zaměstnáno více pracovníků ženského pohlaví než mužského. Výběr výzkumného souboru nelze považovat v žádném případě za reprezentativní, to však není s ohledem na cíl studie nezbytné.

V průběhu výzkumu jsme se snažili o dodržování všech nezbytných etických zásad kvalitativního výzkumu (viz Miovský, 2006). Jména participantů, škola, ani další údaje, které by mohly jednotlivé osoby blíže identifikovat (např. jména jiných osob zmíněných při rozhovoru) neuvádíme. V rozhovorech je o všech ŠMP pojednáváno „v mužském rodě“. Participantům byly na počátku rozhovoru poskytnuty informace o smyslu a cíli výzkumu stejně jako o způsobu, jakým bude zajištěna jejich anonymita. Byl vyžadován informovaný souhlas účastníků a všichni účastníci spolupracovali bez nároku na finanční odměnu či jinou materiální kompenzaci.

● 2 / 5 Metody analýzy a interpretace dat

Při práci s daty byly použity metody a postupy, jež uvádí Miovský (Miovský, 2006). Z každého rozhovoru s účastníky,

4/ Poskytovali zpětnou vazbu regionálním koordinátorům prevence během pravidelných supervizí, dále prostřednictvím zpráv/dotazníků vyplňovaných po každé realizované hodině přímo na internetových stránkách Centra adiktologie.

jenž byl zaznamenán na diktafonu, byl vytvořen doslovný přepis a pro další práci uložen jako text v elektronické podobě. Již při transkripci docházelo k prvotní redukci dat. Zavedení systému zkratk pro jasně určené výrazy následně napomáhalo rychlejší orientaci v textu. Samotný proces transkripce zahrnoval i její kontrolu opakovaným poslechem určitých částí, abychom se vyvarovali nepřesností. Zároveň byla využita metoda redukce prvního řádu, při níž byly vynechávány všechny části vět, které nesdělovaly identifikovatelnou vyjádřenou informaci (tzv. slovní vata). Z důvodu zachování naprosté anonymity byl každému participantovi přidělen nezaměnitelný kód, který měl usnadnit analytickou práci s daty⁵. Poté se přistoupilo ke kódování dat, při němž byly označovány různě rozsáhlé úseky v textu (věty či odstavce), jež byly pojmenovávány – kódovány. Tyto zakódované části, které zároveň nadále nesly původní alfa-numerický kód rozhovoru/ŠMP, byly následně tříděny do větších celků, tzv. clusterů, trsů, podle vzájemných podobností (Miles, Huberman, 1994). Clustery jsme seskupili do větších celků, kategorií, jimž byla přiřazena označení obecnějšího charakteru, ačkoli v rámci každé kategorie byly stále brány v potaz nuance jejich jednotlivých částí. Jednotlivé kategorie jsou v přehledu výsledků reprezentovány původními výroky ŠMP. V práci jsme také využili metodu prostého výčtu, neboť počet, frekvence či intenzita výskytu také výzkumníkovi umožňuje dovědět se něco podstatného o kvalitě. K tomu, abychom v některých částech práce lépe odlišili dvě identifikované kategorie, jsme dále pracovali metodou kontrastů a srovnávání (Čermák, Štěpáníková, 1998).

● 2 / 6 Přehled výsledků výzkumu

V následující části jsou prezentovány hlavní výstupy provedeného výzkumu, které jsou rozděleny do pěti hlavních kapitol: charakteristika tříd, příprava programu, realizace programu, zázemí ŠMP, komentáře ŠMP k programu.

● 2 / 6 / 1 Charakteristiky tříd v programu Unplugged

ŠMP našeho souboru realizovali program Unplugged ve třídách, které jsou navzájem odlišné, kde každá z nich má svá specifika. Ve třídách, ve kterých ŠMP pracují, jsou jak žáci z měst, tak z vesnic. Nalezneme zde žáky, kteří jsou ŠMP označováni za velmi inteligentní, komunikativní a dobře spolupracující. Dále se mezi třídami v programu objevují takové, o nichž se ŠMP vyjadřují jako o „pomalejších“ (i když kázeňsky bezproblémových). V několika třídách byly dle výpovědí ŠMP diagnostikovány u jednotlivců specifické poruchy učení, dysgrafie či dyslexie, impulzivita a ne-soustředěnost. Dále se mezi třídami, s jejichž ŠMP byly ve-

deny rozhovory, vyskytovala jedna specificky zaměřená na sportovní aktivity. Některé z tříd jsou orientovány na matematiku či jazyk a rovněž nalezneme třídy, v nichž probíhá od počátku školní docházky daltonský nebo waldorfský způsob vyučování, založený na netradičním pojetí výuky a zejména projektovém vyučování. Jedna ze tříd byla složena výhradně z příslušníků etnických menšin a také zde najdeme třídu, v níž se vyskytují problémy v chování a ve vztazích.

● 2 / 6 / 2 Příprava programu

Při přípravě lekcí programu je potřeba rozlišovat přímou přípravu hodin pro žáky, která je založena zejména na prostudování manuálu pro učitele (dále jen manuál) a pracovního sešitu pro děti (dále jen pracovní sešit). Za druhý aspekt přípravy hodin lze pokládat rovněž procházení a diskutování jednotlivých témat na supervizních setkáních s regionálními koordinátory metodiků prevence (viz dále podrobněji v kapitole „Zázemí ŠMP“⁶).

Příprava na jednu hodinu programu Unplugged zahrnovala studium aktivit, jak byly uvedeny v manuálu a pracovním sešitu, dále vyhledání dalších doplňujících informací prostřednictvím doporučených internetových stránek či v neveřejné sekci „EUDAP“ na webu Centra adiktologie⁷. (M.11-6):*“... takže já si to pak doma přečtu, připravím si, co potřebuju... a dělám ještě takovej papírověj tahák, kde mám i body, co a jak... a projíždím si to ještě dva dny předtím, aby nebylo třeba se do toho taháku dívat, aby mi byla jasná ta posloupnost...”* Jeden metodik prevence uvedl, že čerpá informace z vlastních zkušeností nebo projektů, které na jejich škole dříve probíhaly: (M.9-5) *“...pak jsem si řekl, že pojedou podle svých informací, který mám.. a podle internetu... a my jsme tady na škole měli hodně roků projekt „Kouření a já“, takže šlo použít i toto...”*

Čas, který ŠMP věnovali přípravě, se měnil v závislosti na druhu lekce. Většina ŠMP (celkem 11 z 16) uvedla, že příprava na hodiny průměrně zaberou mezi 1 až 2 hodinami času. Jeden ŠMP uvedl průběžný systém přípravy: (M.11-6) *“No, já to dělám třeba 4 dny předtím, takže každý den aspoň tu půlhodinku se na to podívám... Jedu třeba autem ráno a říkám si, jak to vlastně dneska bude, dost mi na tom záleží...”*

V rámci přípravy vycházeli ŠMP zejména z manuálu a pracovního sešitu dětí a právě k manuálu se vztahovalo několik obtíží, které metodikům dle jejich slov znesnadňovaly přípravu. Okruhy „nedostatků“ se zprv týkaly „obtíží spojených s technickým zpracováním manuálu“ (jako např. nadměrné užívání cizí terminologie či „šroubovité“ slovosled) a zadruhé „obtíží spojených s obsahem lekce“

5/ Příklad kódu: M.1-12 (M=metodik prevence, 1=pořadové označení metodika, 12=posl. realizovaná lekce).

6/ Tato setkání, v rámci nichž se obvykle proberou dvě lekce programu napřed, se konají přibližně jednou za dva měsíce.

7/ Viz www.adiktologie.cz.

(např. nejasný popis činností, někdy nesrozumitelné definování či strukturování, kdy se jedná o individuální/skupinovou aktivitu atp.). Oboje ŠMP zdržovalo v přípravách jak časově, tak i ve smyslu jak téma přiblížit dětem, jejich věku, současným znalostem a chápání: (M.2-5) „... že to těm 11 a 12letým dětem stejně ten učitel musí vysvětlit, tak proč tam nepoužít už rovnou tedy nějaký jednoduchý slovo.“

Většina ŠMP (11 z 16) uvedla, že jim manuál usnadnil přípravu hodin, i když zároveň doplnili, že má rezervy jak některé věci vyložit (viz výše zmiňované nedostatky). Čtyři ŠMP se shodli na tom, že jim manuál naprosto vyhovoval a pracovalo se s ním velmi dobře. Pozitiva byla spatřována zejména v tom, že manuál poskytl strukturu hodiny, zejména úvodní slovo a shrnutí, a orientační časování jednotlivých aktivit v lekci: (M.8-4) „... jak je to postupně – nejprve obecně, pak ty cíle, pak co si mám nachystat... a co by měly děti vědět a taky, že jsou tam ty časy, aby se mi to vešlo do těch 45 minut.“ Dále ŠMP ocenili možnost výběru aktivit a celkové „navedení“ metodika směrem ke splnění cíle lekce: (M.6-5) „...jsou tam třeba i uvedené tipy, co by z těch dětí mohlo padat, nebo kam je směřovat.. myslím si, že pro toho, kdo není znalý věci, tak mu to může hodně ukázat, kde se má držet a jakým směrem to vést...“ Pouze jeden dotazovaný uvedl, že pro něj byl manuál nejslabší stránkou celého programu Unplugged.

● 2 / 6 / 3 Realizace programu

Průběh realizace byl popisován každým ŠMP rozdílně v ohledu na právě proběhlou lekci. Realizaci hodin (v návaznosti na přípravu) komplikovala zejména obtížná terminologie. Potíže tkvěly v „přeformulování“ témat úměrně věku dětí, například formou jednoduchých příkladů ze života, modifikací nebo preselekcí obtížností: (M.2-5) „Některé věci jsou pro ty šestáky hůř pochopitelný, takže se jim to muselo víc „přežvekat“...“ V rámci realizace programu se v jedné třídě, která byla participantem označena jako „slabší“, vyskytl problém s pochopením základních pravidel programu utvářených při první lekci: (M.5-2) „Děcka to nechápaly... i když už měly podobné pravidla napsané na stěně ve třídě, tak ty pravidla nechápaly a musel jsem to vysvětlovat, co to znamená.“

Celkem 5 ŠMP také zmínilo určité disproporce lekcí související s tím, co žáci šestých ročníků ještě neumí, a tím, co je v lekci potřeba znát, nicméně si s tím ve všech případech poradili, jak uvádí jeden ŠMP na příkladu „procent“: (M.16-6) „... děti v šestkách neuměj procenta... ale bylo dobrý, že to je „ze sta“. To slovo (pozn. procento) jim není neznámý...“

Jedním z uváděných zásadních problémů při realizaci programu je časový limit 45 minut. Celá lekce by se ideálně měla vejít do jedné vyučovací hodiny, všichni ŠMP se však shodli na tom, že je to požadavek nereálný – bez ohledu na to, že v manuálu jsou v některých lekcích aktivity rozepsány

celkově na více než 45 minut. Omezený čas byl příčinou různých dilemat a okamžiků, kdy se metodik musel rozhodnout mezi tím, zda bude striktně naplňovat požadavky lekce a splní všechny aktivity, a mezi tím, zdali poskytne větší prostor tomu, co aktuálně ve třídě probíhá – dynamice skupiny. Limit dále způsobil to, že některá témata nebylo možné rozvinout hlouběji, mnohdy chyběl klid na závěr hodiny, shrnutí tématu nebo reflexi činnosti třídy: (M.6-5) „Dokážu si představit, kdybych jim to tam odvykládal, sem tam někoho vyvolal a udělal třeba ten Soud (pozn. jedna z aktivit)..., ale že by to bylo spíš o mé práci. Ve chvíli, kdy je chci nechat pracovat, projevit, vyjadřovat, tak se to obrovsky natahuje. Naskakují minuty.“ Jednomu ŠMP se nepodařilo ještě ani jednu lekci dokončit včas a jiní metodici už při přípravě hodiny vybírali, co je možné v hodině vynechat, anebo dát za domácí úkol: (M.2-5) „...nemůžu samozřejmě vyřazovat, ale nechám vystoupit to důležitý, co se musí v té lekci probat...“

Celkem 15 ŠMP zdůraznilo, že považuje diskusi v hodině za důležitější než striktní dodržení plánu hodiny a stihnutí všech aktivit, a proto žáci obvykle dostávali domácí úkoly. Dalším řešením některých ŠMP bylo upravení některých aktivit a třetí alternativa spočívala v přetažení lekce do přestávky nebo další hodiny (ať už návazné nebo jiné) či přesouvání obsahu jedné lekce do hodiny, kdy měla být uskutečněna lekce následující. Každé z těchto řešení skýtal svoje výhody /např. (M.3-4): „To, co se nestihlo, jsme přesunuli do další hodiny za ten týden a v klidu jsme to dodělali...“/ i nevýhody /např. (M.7-4): „... přes přestávku jela práce skupiny... ale to už byli roztěkaný...“/.

Další obtíž, kterou časová tíseň přinášela, bylo omezené užívání tzv. aktivizačních prvků, jež slouží k psychickému i fyzickému uvolnění a odreagování od tématu programu. ŠMP se shodli na tom, že je využívali zejména v prvních hodinách, ale ve chvíli, kdy si vyzkoušeli, kolik času jednotlivé oddechové aktivity pohltní, od jejich využívání ustoupili nebo je využívali jenom velmi zřídka anebo ve zkrácené formě. Výjimku tvořil jeden ŠMP, který uvedl, že využívá těchto prvků v každé hodině, přestože časové potíže rovněž připustil. Dva ŠMP uvedli využití aktivizačních prvků také při jiných hodinách než v programu Unplugged. Rovněž 6 ŠMP dodávalo, že v budoucnu, až bude možné metodiku Unplugged využívat volněji („mimo testovací období“), zařadí aktivizační prvky do hodin častěji.

Problematické nebo „obtížné“ situace, jako např. citlivá témata, která by žáci hůře snášeli, neuvádí většina metodiků prevence až na dva. Jedním dechem však oba dodávají, že právě takový „krizový moment“ se ukázal jako prvek, který programu přidal na váze: (M.15-6) „... a jeden kluk tam řekl, že jeho mamka od 15 let kouří a teď má rakovinu... takovou otevřenost jsem nečekal... Ale možná to bylo to nejlepší z té lekce, protože to byla vlastní zkušenost a ten kluk z toho byl špatnej...“

Pro to, aby program ve třídě běžel, je nutná spolupráce učitele s žáky. Sedm ŠMP uvedlo, že se jim zejména osvědčil styl práce, kdy dětem dávají prostor k projevení vlastních názorů, které reflektují, snaží se o partnerský přístup, jenž děti kladně přijímají. Jeden metodik prevence se dle svých slov snažil o maximálně možný „neškolní přístup“: (M.16-6) „... ty sešity nechci opravovat... já se tady snažím o ten vztah... i ten ruch tolik neřeším... I ten prostor jsem záměrně stáhl sem (pozn. ne do klasické třídy)... protože je to takový neformální...“

Dalšími způsoby vedení hodiny a metodami práce, které se metodikům prevence v hodinách osvědčují, jsou například uvádění názorných (někdy i osobních) příkladů, zařazování aktivit, které umožňují dětem prožitky (hraní rolí a spolupráce třídy jako celku), osobní poznatky dětí a brainstorming. Jeden metodik uvedl, že velmi pozitivně zafungovalo zdůraznění toho, že žáci/třída byli pro program Unplugged vybráni.

● 2 / 6 / 4 Zázemí metodiků prevence

Aby metodici prevence mohli realizovat program Unplugged, musejí mít určité zázemí a podporu ze strany školy i realizátora projektu. Poznatky zjištěné během rozhovorů s metodiky zahrnují tři okruhy – spolupráci se školou (podpora ředitele, spolupráce kolegů a rodičů dětí), supervizi během realizace programu a úvodní školení.

Ve všech třídách se program uskutečňoval v rámci povinné výuky. Celkem 12 ŠMP prevence realizovalo program pravidelně ve speciálně vyčleněných vyučovacích hodinách. Ve čtyřech případech neměl program stabilní místo v rozvrhu a ŠMP se snažili získat suplované hodiny, různé je vyměňovali nebo program realizovali v rámci vlastních hodin. Nicméně i za těchto „ztižených“ okolností neudávali jiné problémy s konáním lekcí než to, že ztráceli hodiny pro „svoje“ předměty. Čtyři ŠMP shodně uvedli, že podpora od vedení školy je maximální, a také, že byli do programu právě ředitelem či ředitelkou školy přihlášení. 11 ŠMP se shodlo na tom, že podporu od vedení školy měli, ale spíše „pasivní“ ve smyslu „umožnění realizace programu“. V případě pouze jednoho metodika prevence jsme se setkali s nezájmem ze strany vedení. Materiální vybavení na lekce Unplugged je obvyklé, nadstandardní podmínky nejsou potřeba, ačkoli místnost neformálního rázu pro uskutečnění hodin programu přispívá: (M.15-6) „...dětí říkaly, že je to pro ně zajímavý tým, že je to taková netradiční hodina, že sedí v kruhu...“

S obdobnou situací – pasivní podporou – jsme se setkali ze strany kolegů, nicméně 9 z 16 ŠMP bylo v bližším kontaktu s třídními učiteli tříd, v nichž program realizují. V rámci spolupráce jim obecně sdělili, jak program proběhl, ale také případně, zda se neobjevily situace či informace, které by bylo potřeba nějak dále řešit (zejména informace o okolnostech ohrožujících jedince ve třídě). Další kolegové,

s nimiž někteří ze ŠMP spolupracovali, jsou učitelé předmětů typu občanská či rodinná výchova (alternativně osobnostně-sociální výchova apod.). 6 ŠMP se s nimi dokonce snažilo synchronizovat obsah hodin.

Rodiče byli informováni o programu Unplugged třídními učiteli před začátkem jeho realizace a podepsali souhlas s účastí dětí. ŠMP vypověděli, že téměř žádní rodiče se o průběh programu nijak nezajímali a brali vše jako součást školní výuky. Jeden ŠMP zmínil větší ohlas na obsah lekcí programu: (M.16-6) „Rodiče mi říkali, že čekali, že to bude nářez o cigaretách, alkoholu a drogách... a ne osobnostní výchova...“

ŠMP se během školního roku, kdy je ověřován program Unplugged, průběžně setkávali se svými regionálními koordinátory. Supervize probíhaly skupinově a ve většině případů byly poměrně neformálního rázu. Supervize především napomáhaly ŠMP dle jejich slov ujasnit si, co je v následujících lekcích čeká, řešit obtíže spojené s nároky některých témat a sdělit či sdílet zkušenosti těch, kteří měli konkrétní lekce již za sebou: (M.11-6) „... je to tak, že si rozebereme ty lekce dopředu, co kdo jak už udělal... Někdy se stane, že někdo je o hodinu napřed, tak se pak školíme navzájem.“ Celkem 13 ŠMP, kteří se schůzek účastnili, je vnímali pozitivně a velmi přínosně a byli se svými regionálními koordinátory spokojeni: (M.1-4) „... je tam vždycky strašně příjemná atmosféra a je to taková docela inspirativní práce.“

13 ŠMP ze souboru absolvovalo na úvod vstupní třídní školení organizované Centrem adiktologie. Osm z nich hodnotí na školení kladně především to, že si mohli některé aktivity přímo vyzkoušet: (M.2-5) „... až zpětně po skončení školení jsem si uvědomil, že procházení některých těch aktivit mělo opravdu smysl. Pomohlo mi vzpomenout si na to, jak jsme si to předváděli.“

● 2 / 6 / 5 Komentáře metodiků k programu

ŠMP hodnotili program Unplugged velmi pozitivně hlavně v kontextu jeho budoucího využití. Čtyři ŠMP uvedli, že jim ověřovací fáze projektu „svazovala ruce“ a těšili se, až si hodiny povedou „po svém“: (M.6-5) „... takže se těším na tu dobu, až si to budu moct vybrat a udělat podle svého... říkal jsem si, že by se mi daleko víc líbilo, kdybych měl tu knížečku (pozn. – manuál), mohl si to přečíst a udělat si to podle svého... Teď se musím držet v mantinelech, a to mě svazuje... zvláště, když vidím, na co ty děti reagují...“

Čtyři ŠMP zmiňují vedlejší produkt tohoto programu, jenž představuje možnost náhledu do struktury a dynamiky třídního kolektivu: (M.14-3) „... je to pro mě i taková studie do toho třídního mechanismu...“

● 3 HLAVNÍ DOPORUČENÍ PRO REALIZACI FORMULOVANÁ NA ZÁKLADĚ VÝSLEDKŮ EVALUACE

Základním doporučením je účast na vstupním školení realizátorů lekcí Unplugged (tj. vyučujících/ŠMP) pro ovládnutí

metodiky programu. Vstupní školení je prosazováno autory preventivního kurikula Unplugged.

Výsledky jasně poukazují na přínos průběžnou supervizi regionálním koordinátorem (např. školní metodik prevence na okresní úrovni, proškolený pracovník nestátní organizace v regionu) při realizaci programu. Supervizní setkání nedávají prostor výhradně diskusi nad problémy při realizaci nebo při přípravě na další hodiny, ale jsou příležitostí k setkání s ostatními ŠMP, kteří program Unplugged realizují, a také pro vzájemné sdílení zkušeností.

Na základě zjištění doporučujeme modifikovat preventivní program tak, aby reflektoval specifika dané třídy. Tyto modifikace by měly být plně v kompetenci realizujícího ŠMP. Pokud bychom to měli ilustrovat na příkladě, znamenalo by to, že s ohledem na vztahové problémy ve třídě by bylo vhodné zařadit více skupinových technik. Jiným příkladem by byla adjustace programu Unplugged pro práci s žáky výběrových tříd oproti práci s žáky ve speciálních školách.

Jako významná se pro realizaci preventivního programu jeví úzká spolupráce, angažovanost a podpora vedení školy a spolupráce s ostatními kolegy (zejm. třídními učiteli).

Pro realizaci většiny z 12 hodin programu Unplugged je vhodné prodloužení lekce na více než jednu standardní vyučovací hodinu (tj. 45 minut).

● 4 DISKUSE

Příprava lekcí

Z našeho výzkumu vyplývá, že náročnost přípravy lekcí Unplugged je diskutabilní, neboť je možno ji posuzovat z více úhlů. Pro některé z ŠMP zahrnuje přípravu na lekce rovněž účast na supervizních setkáních, a proto posléze nemají s připravováním výraznější potíže. To by mohlo poukazovat na efektivní fungování pravidelných supervizních schůzek, o nichž pojednáváme i dále.

Jedním z důležitých pravidel implementace projektu do škol bylo dodržování postupů uvedených v manuálu, stejně jako časových dotací při realizaci lekcí. Někteří ŠMP však uvedli, že při přípravě také využívali vlastní zdroje informací (z předchozích preventivních projektů apod.), což teoreticky může ovlivnit studii evaluace výsledku, která probíhá paralelně s naším výzkumem⁸.

Mnozí ŠMP zmiňovali podstatný problém přípravy, a to samotný manuál pro učitele. Pro ulehčení jejich přípravy byla vytvořena nová verze manuálu, v níž byly zohledněny právě praktické poznatky a připomínky ŠMP zjištěné nejen v našem výzkumu (především jazyková korektura, sjednocení a zjednodušení terminologie a systematichtější organizace příloh manuálu). Práci s manuálem a ovládnutí

metodiky programu by rovněž mělo usnadnit povinné školení ŠMP na úvod celého programu Unplugged.

Realizace lekcí

Jednotlivé lekce programu Unplugged jsou koncipovány tak, aby je bylo možno uskutečnit v rámci jedné vyučovací hodiny, nicméně všichni ŠMP našeho souboru se vyslovili, že je to požadavek nerealizovatelný. Toto zjištění je v souladu s výsledkem Eudap Final Technical Report n.1, kde je taktéž uvedeno, že v první verzi programu Unplugged byl podceněn čas potřebný pro implementaci některých hodin. Dle závěru autorů výše zmíněné závěrečné zprávy lze během dalších inovací programu předpokládat prodloužení každé lekce o více než jednu standardní vyučovací hodinu (The EUDAP Study Group, 2007).

Všichni ŠMP v našem souboru zmiňovali limit času jako velký stres. V období ověřování programu bylo nezbytné vymezený čas dodržovat. Faktem zůstává, že někteří z ŠMP měli k dispozici více času než jiní, zkraslení by mohlo ovlivnit výsledky při testování žáků po skončení programu. Výsledky naší studie potvrzují, že větší časová dotace by programu prospěla, neboť by ŠMP získali více času na navázání neformálnějšího a otevřenějšího vztahu v hodině, stejně jako pro rozvinutí hlubší diskuse s dětmi. „Neuspěchaný průběh“ lekcí, využívání aktivizačních prvků na odreagování a prostor pro uzavření hodiny se jeví jako velmi podstatné součásti hodin.

V našem výzkumu se zároveň objevuje, že intelektuální úroveň žáků zahrnutých v programu Unplugged jsou rozdílné. Stálo by tudíž za zvážení, zda v budoucnu nevytvořit více verzí programu pro jeden ročník, zohledněných podle individuálnějších potřeb tříd/žáků.

Zázemí metodika prevence

Kvalita realizace preventivního programu Unplugged, a tedy i následná efektivita programu, může být do značné míry ovlivněna zázemím a podmínkami pro práci metodika prevence.

Pro účinnou školní drogovou prevenci je podstatné angažované zapojení zainteresovaných osob a příznivé klima ve škole. Tyto faktory mají vliv na změnu v chování žáků, protože podporují otevřenou komunikaci a vzájemný respekt v bezpečném prostředí (Gallá et al., 2005).

Prvkem efektivitativy preventivních programů, který se vztahuje specificky ke školnímu prostředí, je zahrnutí preventivních aktivit do rámce celé školy, tzn., že preventivní aktivity nejsou pouze součástí určitého školního předmětu, ale o programu ví celá škola a její zaměstnanci si uvědomují „preventivní“ aspekty, případně znají svou roli v programu či aktivitách (Gallá et al., 2005).

Z našeho pohledu je významná zejména spolupráce s vedením školy, jež je v našem vzorku dokládána ambivalentně. To, jakým způsobem je ŠMP (ostatně jako každý jiný

8/ Z důvodu možného zkraslení díky paralelně realizovaným preventivním aktivitám na školách v experimentální i kontrolní skupině autoři evaluační studie zjišťovali, jakých preventivních akcí se žáci ve sledovaném období účastnili.

pedagog) ve své práci podporován, má vliv na kvalitu jeho výsledků, jak bylo zmíněno i výše.

Z našeho výzkumu vyplývá, že ŠMP v souboru mají relativně dobré podmínky pro realizaci programu ve škole, pokud jde o vyhrazení času v rámci dopoledního vyučování. V opačném případě – při zařazení v rámci nepovinné výuky (např. odpolední kroužky) by opět mohlo dojít ke znehodnocení efektivity programu pro žáky, pokud by se na lekce dostavovali nepravidelně nebo vůbec. Bylo by tedy vhodné, aby při zavedení programu Unplugged do osnov, dostali školní metodici prevence na jeho realizaci prostor během povinných vyučovacích hodin.

Pro dobrou přípravu a realizaci preventivního programu Unplugged je rovněž důležitá kvalitní odborná příprava samotného ŠMP a jeho následná supervize. Oba tyto aspekty byly naplněny dvoudenním úvodním školením a supervizí, které se konaly průběžně ve školním roce. ŠMP, kteří se úvodního školení zúčastnili, poskytli poměrně široké spektrum názorů na to, jak jej pro další případné ročníky inovovat a zlepšit. Z výpovědí ŠMP vyplývá, že úvodní školení je velmi podstatnou součástí celého projektu. Ať už to více, či méně souvisí se schopnostmi ŠMP, je velmi pravděpodobné, že na kvalitě práce všech ŠMP se také podílí (pokud se jich účastní) pravidelné supervize organizované regionálními koordinátory. Tato setkávání nad obsahem lekcí proběhlých nebo následujících byla nezastupitelná zejména v době, kdy se program ověřoval – ať už z důvodu řešení obtížných témat pro přípravu lekcí, tak pro sdílení a řešení problémů, které nastaly při realizaci v hodině. Z druhého úhlu pohledu je supervize významná pro „kontrolu“ toho, že program probíhá tak, jak má. I z tohoto důvodu autoři doporučují, aby pro příští ročníky byla supervize dále nedílnou součástí realizovaného preventivního programu Unplugged.

Komentáře k programu

Otázka pozitiv, která ŠMP v programu vnímají, se prolíná vesměs napříč všemi tématy a okruhy výzkumu. Výrazným přínosem, který ŠMP pocítují, je možnost nahlédnout prostřednictvím programu Unplugged hlouběji do dynamiky

a mechanismu třídního kolektivu. Druhý pozitivní aspekt programu spočívá v přínosu pro následující práci školních metodiků prevence. Mnozí z nich podotýkají, že zcela určitě využijí techniky a aktivity programu Unplugged ve své budoucí práci, ale ve větším klidu a „podle svého“.

● 5 ZÁVĚR

Tato studie stručně představila mezinárodně evaluovaný primárněpreventivní program Unplugged, jenž se v rámci projektu EUDAP-2 pilotně ověřoval v podmínkách českých základních škol. Pokusili jsme se zmapovat proces implementace programu – úskalí přípravy a realizace a podmínky, za nichž školní metodici prevence program realizovali.

Z našich výsledků vyplynulo, že program je v českých podmínkách možno realizovat, přičemž pro další ročníky je nutné některé jeho součásti přepracovat v souladu se specifiky českých škol a upravit časovou dotaci a/nebo množství aktivit realizovaných v rámci jedné lekce, což odpovídá výsledkům již proběhlých zahraničních evaluačních studií (The EUDAP Study Group, 2007). Reakce většiny dětí účastnících se programu Unplugged byly pozitivní – zejména vyzdvihují netradičnost hodin a způsobu práce odlišného od klasického školního.

Načasování studie přineslo na jedné straně pozitivní konsekvence, a to zejména možnost praktického využití prezentovaných výsledků pro přepracování metodiky preventivního programu Unplugged ihned po skončení pilotního ověřování. Na druhé straně byli v době sběru dat ŠMP 1) nejdále v polovině celého programu, 2) v různých fázích implementace (velký rozptyl od ukončené lekce 2 po lekci 7), a proto je na místě úvaha, zda by nebylo vhodnější rozhovory uskutečnit ve chvíli, kdy budou mít ŠMP stejný objem zkušeností, tj. po skončení celého programu, což by možná přineslo další a četnější cenné podněty.

V současné době je inovovaná metodika programu Unplugged k dispozici všem školám v ČR, včetně doporučeného úvodního školení pro ŠMP⁹.

9/ Více informací www.adiktologie.cz.

LITERATURA / REFERENCES

- Bohrn, K., Fabiani, L., Florek, E., Gabrhelík, R., Galanti, R. et al. (2008). *Prevence užívání návykových látek mezi studenty. Průvodce úspěšnou implementací osnov programů vycházejících z komplexního vlivu sociálního prostředí* (p. 17). http://www.eudap.net/questionario_cz.asp?source=education.
- CA – Centrum adiktologie PK VFN 1. LF UK v Praze (2007). *Zahájení projektu EUDAP-2 v ČR*. Tisková zpráva. Retrieved June 20, 2008, from <http://www.adiktologie.cz/articles/cz/57/1097/Zahajeni-projektu-EUDAP-2-v-Ceske-republice-tiskova-zprava.html>.
- Čermák, T., Štěpáníková, I. (1998). Kontrola validity dat v kvalitativním psychologickém výzkumu. *Československá psychologie*, 42, 50–62.

- EMCDDA (2008). Retrieved July 13, 2008, from <http://www.emcdda.europa.eu/publications/glossary#processEvaluation>.
- EUDAP (2007). *Unplugged. Metodika pro učitele – prevence užívání návykových látek*. Praha: Centrum adiktologie.
- Gallà, M., Aertsen, P., Daatland, Ch., DeSwert, J., Fenk, R., Fischer, U. (2005). *Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí. Příručka o efektivní školní drogové prevenci* (pp. 29–30). Praha: Úřad vlády ČR.
- Miles, M., Huberman, A. (1994). Qualitative data analysis: An expanded source book. Sage, Thousand Oakes. In T. Čermák, I. Štěpáníková (1998), *Kontrola validity dat v kvalitativním psychologickém výzkumu. Československá psychologie*, 42, 50–62.

- Miovský, M., Kubů, P., Miovská, L. (2004). Evaluace programů primární prevence užívání návykových látek v ČR: základní východiska a aplikační možnosti. *Adiktologie*, (4)3, 289–301.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Miovský, M., Gabrhelík, R., Daněčková, T., Miovská, L. (2007). *Projekt EUDAP: Nová alternativa školní prevence v České republice*. Retrieved June 24, 2008, from <http://www.adiktologie.cz/download/1388/EUDAP-CR-2007.pdf>.
- Miovský, M., Kubů, P., Miovská, L. (2004). Evaluace programů primární prevence užívání návykových látek v ČR: základní východiska a aplikační možnosti. *Adiktologie*, (4)3, 289–301.
- MŠMT (2002). *Evaluace a diagnostika preventivních programů*. Praha: MŠMT. Retrieved June 25, 2008, from <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/valuace.pdf>, p. 11.
- Rada EU (2005). *Protidrogová strategie EU na období 2005–2012*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Seidmann, I. (1997). *Interviewing as qualitative research*. London: Teachers College, Columbia University.
- The EUDAP Study Group (2007). *Unplugged: An effective school-based program for the prevention of substance use among adolescents*. Eudap Final Technical Report No. 1 (pp.8–9). <http://www.eudap.net/PDF/FinalReport1.pdf>.
- Úřad vlády ČR (2005). *Národní strategie protidrogové politiky na období 2005–2009*. Retrieved January 9, 2009, from http://txt.www.drogy-info.cz/index.php/info/press_centrum/narodni_strategie_protidrogove_politiky_na_obdobi_2005_2009.
- Wildová, O. (2006). *Primární prevence užívání návykových látek – specializace versus integrace* [elektronická verze], from http://www.medicina.cz/odborne/clanek.dss?s_id=7111&s_ts=39061,0229513889.

SOCIÁLNÍ PATOLOGIE – ANALÝZA PŘÍČIN A MOŽNOSTI OVLIVŇOVÁNÍ ZÁVAŽNÝCH SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ

KNIHY

Slavomil Fischer, Jiří Škoda

Publikace seznamuje studenty psychologie, sociologie, pedagogických oborů a odborníky daných oborů s vybranými sociálně deviantními jevy, a to takovými, které společnost považuje za sociální patologie. Pozornost je věnována především jevům, které jsou předmětem časté a zvýšené společenské diskuze, takovým jevům, které mají vyšší stupeň nebezpečnosti pro společenský vývoj, stav společnosti a úroveň jejího uvědomění. Publikace se nejprve zabývá obecnými okruhy sociální patologie a deviace, vymezením základních pojmů a postižením zdrojů a faktorů, které jsou považovány za příčiny rozvoje výše označených společensky negativních jevů. V další části textu jsou rozebírána společensky závažná témata, jako např. kriminální chování, problematika závislosti na psychoaktivních látkách, impulzivní a návykové poruchy, problémy spojené s nevhodným působením rodiny, otázka agresivity, násilí a suicidalit apod. Jednotlivé jevy jsou analyzovány z hlediska jejich aktuální perspektivy ve vztahu k sociokulturní normě. Text jednotlivých kapitol je doplněn řadou praktických ukázek a kazuistik.

Grada Publishing, a. s., ISBN: 978-80-247-2781-3, 224 stran, 299 Kč

Publikaci si můžete objednat na stránkách www.adiktologie.cz (časopis Adiktologie, online objednávka).

Redakce časopisu Adiktologie, Centrum adiktologie, PK 1. LF UK v Praze,
Ke Karlovu 11, 120 00 Praha 2 / e-mail: journal@adiktologie.cz / www.adiktologie.cz